

Джеймс Йоловски

Финанси

ЗА ПРЕДПРИЕМАЧИ

Образование 5.0

Джеймс Йоловски

ФИНАНСИ

за предприемачи

Образование 5.0

ФИНАНСИ ЗА ПРЕДПРИЕМАЧИ

© д-р Джеймс Бориславов Йоловски, *автор* 2021

© Антон Максимов Тодоров, *корица, графичен дизайн и илюстрации*, 2021

© Фондация „Образование 5.0“, 2021

ISBN 978-619-91905-9-3

Съдържание

1. Въведение във финансите.....	5
Финансова грамотност – лична и корпоративна	
1. За финансите и предприемачите.....	6
Алтернативен разход	
2. Истинската цена	13
3. Казус	17
2. Основни финансови решения.....	21
Спестяване	
4. Бели пари за черни дни	22
5. Казус	28
Инвестиции	
6. От ситни парици стават жълтици.....	30
7. Казус	38
Поемане на дълг	
8. Да дължиш или да не дължиш	42
9. Казус	50
3. Управление на финансите	53
Активи и пасиви	
10. Имáне без труд лесно се пилей	54
11. Казус	61
Приходи, разходи, постъпления и плащания	
12. Плюс и минус.....	62
13. Казус.....	68

Финансов мениджмънт	
14. Умният и насън си изкарва хляба	70
15. Казус.....	76
Бюджетиране	
16. Три пъти мери, един път режи.....	78
17. Казус.....	88
Финансов резултат	
18. Каквото посееш, това ще пожънеш	90
19. Казус.....	96
4. Финансите и обществото – потребности, рискове и солидарност....	99
Данъци	
20. Ако искаш да вземаш, научи се да даваш	100
21. Казус.....	108
Пенсиониране	
22. Капка по капка – вир става.....	111
23. Казус.....	121
Застраховане	
24. Страх лозе пази.....	124
25. Казус	131
Даряване	
26. Ако имаш две ризи.....	133
27. Казус.....	137
Приложение:	
Източници на икономическа и финансова информация.....	140
Библиография	142

1

ВЪВЕДЕНИЕ ВЪВ ФИНАНСИТЕ

- *Финансова грамотност – лична и корпоративна*
- *Алтернативен разход*

От началото на 21. век темата за предприемачеството е изключително актуална в България. В последните години все повече внимание се обръща и на финансовата грамотност. Най-често тя се спряга именно в контекста на предприемачеството. Но какво точно следва да се разбира под тези две понятия и защо е необходимо да се разглеждат заедно? Как изграждането на знания, умения и нагласи в тези области може да бъде полезно в живота на всеки човек?

За предприемачеството

► **Какво разбирате под „предприемач“?**

Съществуват две основни разбираня за предприемачеството – тясно и широко (Lackéus, 2015). Първото е свързано с това да си предприемач, т.е. да създаваш стойност за потребителите – или като самонает, или чрез основаването на организация. В значителна степен тясното разбиране се отнася до стартирането на бизнес, макар че организацията невинаги цели печалба, какъвто е случаят със социалното предприемачество.

Широкото разбиране, от своя страна, е насочено към проявяването на предприемчивост – в посока личностно развитие, креативност, инициативност и т.н. То се свързва със способността на човека да превръща своите идеи в действия. Той може да ги реализира не само чрез създаването на организация, но и вътре в самата организация (в която е служител или ръководител), а също и в личния си живот.

В някои отношения може да се приеме, че предприемачеството се утвърждава като приоритет за българската държава. Това е така, защото то заема своето място в образователната система. Началото на обучението по предприемачество у нас е поставено в средата на 90-те години на 20. век главно като част от професионалното образование. Едва през 2008 г. то става част от образователната политика с приемането на Националната стратегия за учене през целия живот за периода 2008 – 2013 година, в която се подчертава неговата роля и се признава инициативността и предприемчивостта като една от ключовите компетентности (Делинешева & Йоловски, 2021). Едно от съществените постижения на приетия през 2015 г. Закон за предучилищното и училищното образование е въвеждането на предметите *технологии и*

предприемачество (от 1. до 9. клас), *предприемачество за профилирана подготовка* (11 и 12. клас) и *предприемачество за професионална подготовка* (8. клас).

Реакцията на обществото към тези стъпки обаче не е само положителна, което в преобладаваща степен се дължи на неправилно разбиране на същността на обучението по предприемачество. На първо място, поради динамиката на икономическия живот през последното десетилетие на 20. век и първото на 21. век в България представата за предприемачите се асоциира с негативни възприятия. Често в такъв контекст са личности, реализирали различни измами, чрез които бързо са натрупали богатство. На второ място, твърде малка част от обществото е наясно с разликата между тясното и широкото разбиране за предприемачеството, т.е. то автоматично се свързва само със стартирането на бизнес. Това обаче не е пътят, който абсолютно всеки човек желае за себе си или за децата си.

► ***Има ли място предприемачеството в образованието?***

Затова е важно да се подчертае, че в училищното образование у нас се възприема широкото разбиране за предприемачество (Delinesheva, 2019). То е свързано с личностно развитие, активно гражданско участие, социално включване и пригодност за трудова заетост. Насочено е към развитието на уменията и нагласите по такъв начин, че хората да превръщат творческите си идеи в предприемаческа дейност. Именно това широко разбиране е и от съществено значение в контекста на финансовата грамотност.

За финансовата грамотност

► ***Какво означава финансова грамотност според вас?***

Грамотността сама по себе си също може да се разглежда в два аспекта. На първо място, тя е свързана с основни умения – за четене и писане (БАН, 2006). Когато се говори за финансова грамотност обаче, не става въпрос за базово ниво. Напротив, този контекст е свързан с друго значение – познания в определена област на живота или науката (БАН, 2006), а именно – на финансите. Въпреки това, тази грамотност не изисква човек да е компетентен по абсолютно всички въпроси във финансовата сфера. Често тези знания го насочват, така че да прецени дали да се обърне към експерт и към какъв точно.

А какво се разбира под финанси? От една страна, това са парични средства и други ликвидни ресурси, които са на разположение на конкретен индивид, група хора, организация или управлението на определена

държава. От друга страна, те включват цялостната система от отношения, свързани с обращението (циркулирането) на парите, с кредитирането и инвестирането.

Най-общо финансовата грамотност е съвкупност от знания и умения в сферата на финансите. Тя заема своето място в политиките, които се провеждат в редица държави. Сред тях е и България. В началото на 2021 г. у нас беше утвърдена Национална стратегия за финансова грамотност на Република България. Но защо е необходимо да се провеждат такива политики? Съществуват редица аргументи в тази посока. На първо място, финансово грамотните хора се справят по-добре с управлението на своите ресурси. Това ги подпомага в постигането на целите, а впоследствие съответно – те са по-удовлетворени и щастливи.

Второ, финансовата грамотност предпазва хората от това да вземат грешни решения, поради липса на знания. Същевременно, чрез нея намалява и рискът да бъдат измамени. Това означава, че насърчавайки грамотността в тази сфера, държавата реализира и своята функция да защитава потребителите.

Трето, в съвременното ни финансовите продукти и услуги стават все повече, а конкуренцията между тях – по-агресивна. Те са обаче и все по-достъпни за потребление, но сложността им се увеличава. Участието на повече знаещи и уверени клиенти във финансовия сектор допринася за подобряване на баланса и устойчивостта му, като предоставя повече възможности за развитие. Това е особено важно в периоди на кризи – като Глобалната икономическа и финансова криза от 2007 – 2008 г.

Един от водещите проблеми по света днес е социалното неравенство. Затова, на четвърто място, финансовата грамотност се проявява като средство за противодействие на този проблем. Повишаването ѝ води до подобряване на живота на по-уязвимите групи. Останалите членове на обществото са по-осведомени както за неравенството и последиците от него, така и за възможностите лично да допринесат за понижаването му. Това ги насърчава да се борят срещу проблема както с лични действия и средства, така и с активна гражданска позиция.

Преобладаващата част от икономическите модели се базират върху схващането, че индивидите действат рационално и вземат оптимални решения. Това обаче не може да се случи, ако те нямат знанията и уменията да придобият наличната информация и да я вземат предвид при своите избори. Повишаването на финансовата грамотност е важно именно в тази посока. Затова, на последно място, тя допринася за предвидимостта при прогнозирането на поведението на хората, а съответно и на устойчивостта на финансовия сектор и финансите на държавата.

► *Коя е най-голямата полза от финансовата грамотност?*

Водеща роля в утвърждаването на политики за финансова грамотност има Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР). Според ОИСР (2013) финансовата грамотност има няколко взаимосвързани направления, всяко от които надгражда предходното:

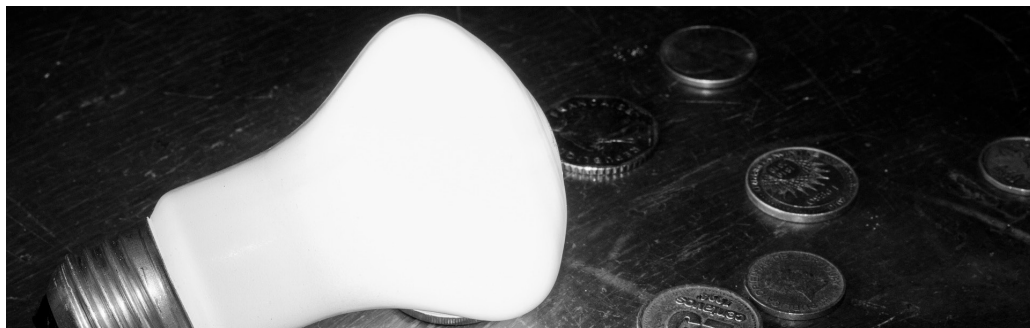
- познаване и разбиране на финансовите понятия и рискове
- умения, мотивация и увереност да се прилагат тези знания и разбиране
- вземане на ефективни решения в редица финансови контексти
- подобряване на финансовото благосъстояние на хората и обществото
- предоставяне на възможност за участие в икономическия живот.

Може да се каже, че при тези държавни политики върху финансовата грамотност се акцентира в по-съществена степен към управлението на личните финанси, т.е. в по-широкия смисъл на предприемачеството. Не трябва обаче да се пренебрегва и по-тясното разбиране. Финансовата грамотност е съществена за стартирането и управлението на собствен бизнес, а това е важно за икономическото развитие на дадена държава, а съответно – и за благоденствието на обществото.

За връзката между предприемачеството и финансовата грамотност

► *По какъв начин са свързани предприемачеството и финансовата грамотност?*

В известна степен връзката между финансовата грамотност и предприемачеството вече е видна. При превръщането на идеите в действия предприемчивият човек си поставя цели. За постигането на тези цели е необходимо осигуряването на определени ресурси (време и средства), които обаче са ограничени. Именно тук е ролята на финансовата грамотност. Тя е свързана с управлението на тези ограничени ресурси, така че да бъдат постигнати желаните цели. Такова управление включва и избо-

ра между различните алтернативи за осигуряването и изразходването на въпросните ресурси. Това е валидно както за бизнеса, така и за личния живот, т.е. както за корпоративните финанси, така и за личните.

Личните финанси са всички ресурси – налични и потенциално разполагаеми, чието управление е насочено към постигане на поставени цели с оглед на тяхното финансово измерение (Йоловски & Делинешева, 2018). Това се отнася до личен аспект и засяга житейски въпроси, свързани с избор на образование и кариера, сключване на брак, значителни покупки (като жилище или автомобил), осигуряване на желан стандарт на живот (със съответните необходими доходи както в активна, така и в пенсионна възраст).

Корпоративните финанси са финансите на организацията. Съществената разлика е, че те са свързани с нейните цели и с интересите на собствениците ѝ. Обикновено тези цели са насочени или към финансов резултат (печалба), или към въздействие върху средата. Като цяло се възприема, че при корпоративните финанси остойносттаването на различните алтернативи и сценарии е по-широко приложимо (печалбата има конкретно финансово изражение, а личното удовлетворение от определено постижение – не). Това прави всички дейности по управлението им (планиране, прогнозиране, осигуряване, бюджетиране и т.н.) по-прецизни.

► **Какви са приликите и разликите между управлението на личните и на корпоративните финанси?**

Връзката между финансовата грамотност и предприемачеството не е само тази. Човек трябва да бъде проактивен и инициативен в управлението на финансите си. Това означава да проявява предприемчивост и да бъде деен. Да открива възможности за финансиране и да се възползва от тях – например за стартиране на бизнес, за придобиване на жилище или кола. Да планира отрано доходите си за пенсионна възраст и да предприеме необходимите действия, за да осигури желаното им ниво. Да подходи превантивно спрямо рисковете, които могат да го засегнат, като се застрахова и т.н.

За консултантите и финансовите съвети

Съществува един проблем, свързан с популярността на темите за предприемачеството и финансовата грамотност. Тази популярност предизвиква широк интерес от страна на множество хора, някои от които се самоопределят за експерти в съответните сфери и насочват дейността си към обучения или консултации. Такава дейност обаче предполага едновременно наличие на практически опит, педагогически опит и достатъчно добра теоретична подготовка. Или в компромисния случай – съчетание от поне две.

Немалка част от въпросните обучители и консултанти обаче не отговарят на тези условия. Те предоставят съвети, провеждат курсове или поддържат блогове, влогове, канали, сайтове, портали и т.н., които обаче си остават чисто любителски. Други са изпълнили горепосочените условия, но е възможно да имат лични пристрастия, поради които да не са обективни (например вярват сляпо в криптоактивите или са върли поддръжници на инвестициите в недвижими имоти). Трети имат личен интерес да препоръчват определени продукти или услуги (например получават комисиона за всеки доведен клиент в някоя организация – при теглене на кредит, инвестиране на средства, сключване на застраховка и т.н.). Понякога е възможно съчетание от втората и третата група. Например човек, който инвестира изцяло в криптоактиви, очевидно има пристрастия към тях. Но той има и личен интерес търсенето им като цяло да се увеличава, защото това би довело до повишение на цената им, а съответно и до печалба за самия него.

► *Сблъскали ли сте се с хора, които предоставят подобни услуги или ресурси?*

Важно е също да се има предвид, че инвестиционните съвети представляват инвестиционни услуги и дейности по смисъла на чл. 6 от Закона за пазарите на финансови инструменти. Такива имат право да осъществяват единствено лицензирани от Комисията за финансов надзор инвестиционни посредници. Това означава, че ако конкретно лице не просто представя теоретични основи, а отправя конкретни препоръки, то нарушава нормативната уредба и подлежи на санкция.

Особено при финансовата грамотност тези неблагоприятни условия са предпоставка за съществен риск за хората, които се възползват от услугите на въпросните консултанти. Клиентите се обръщат към тях именно защото не разполагат с необходимите знания, така че да вземат решение самостоятелно. Оказват се обаче несъзнателно или пък умишлено подведени, тъй като получават само част от информацията, и то пречупена през призмата на конкретен човек. Рискът е свързан с това, че финансо-

вите избори често имат решаващо значение за живота на човек – например при какви условия да закупи жилището си; дали да стартира определен бизнес (или да инвестира в него); как да подходи спрямо доходите си за пенсионна възраст и т.н.

По тази причина е необходимо всеки човек да притежава поне базова финансова грамотност и да се старее да получи колкото се може повече гледни точки. Така ще може да провокира своя консултант с неудобни въпроси, за да установи доколко препоръките, които получава, са наистина издържани. Ако отговор липсва или е неудовлетворителен, то най-вероятно има някакъв фактор, който остава прикрит – недостатъчна компетентност, пристрастие или личен интерес. За обща информация или анализи например препоръчително е човек да се обръща само към по-надеждни източници – държавни институции, доказани неправителствени организации, преподаватели в сферата на финансите в утвърдени учебни заведения и т.н.

► Попадали ли сте на фалшиви новини по финансови въпроси? По какво разпознахте, че са такива?

Изключително негативен ефект имат фалшивите новини, които са сериозно предизвикателство в нашето съвремие. Такива се разпространяват и по отношение на финансите. Често информацията е напълно невярна. Възможно е обаче да бъде и неточна, т.е. да се спекулира с определени данни, които се представят едностранчиво, за да бъде защитено определено твърдение. Затова е важно всеки човек не само да проверява достоверността на информацията, но и да има базови умения за разчитане на таблици и графики и да изследва зависимостите между определени явления. Така ще може да установи дали представената тенденция е реална, или е опит за заблуда.